

לוגיקה למדעי המחשב - הרצאה 2

ביסוס השימוש בטבלאות האמת

בדוגמאות (בסוף ההרצאה הראשונה) השתמשנו בטבלאות שמאפשרות לנו לבדוק האם כל השמה שמספקת קבוצת פסוקים מספקת גם פסוק נוסף. נשאלת השאלה - האם אכן בדקנו את כל ההשמות האפשריות? כמובן שלא, שהרי השמה נותנת ערך אמת לכל אחד מהפסוקים האטומיים p_1, p_2, \dots (ולא רק לאלו שמופיעים בפסוקים הרלוונטיים), כלומר ישנן אינסוף ($2^{\aleph_0} = \aleph$) השמות אפשריות. נוכיח אם כן, טענה שמבססת את השימוש בטבלאות הנ"ל:

טענה: אם v, v' השמות כך ש- $v'(p) = v(p)$ לכל פסוק אטומי המופיע בנוסחא φ אז $v'(\varphi) = v(\varphi)$.

לשם הוכחת הטענה נצטרך קודם להגדיר בצורה פורמלית מה הכוונה במילה "מופיע" בטענה:

הגדרה: קבוצת הנוסחאות האטומיות בנוסחא φ (מסמנים $At(\varphi)$) מוגדרת ברקורסיה כנ"ל:

$$\bullet \text{ } At(p) = \{p\} \text{ (פסוק אטומי)}$$

$$\bullet \text{ } At(\neg\varphi) = At(\varphi)$$

$$\bullet \text{ } At(\varphi \diamond \psi) = At(\varphi) \cup At(\psi) \text{ כאשר } \diamond \in \{\wedge, \vee, \rightarrow\}$$

נגדיר גם את קבוצת תת-הנוסחאות של φ ($Sf(\varphi)$) למרות שאין צורך בזה לשם הוכחת טענה זו:

$$\bullet \text{ } Sf(p) = \{p\} \text{ (פסוק אטומי)}$$

$$\bullet \text{ } Sf(\neg\varphi) = Sf(\varphi) \cup \{\neg\varphi\}$$

$$\bullet \text{ } Sf(\varphi \diamond \psi) = Sf(\varphi) \cup Sf(\psi) \cup \{\varphi \diamond \psi\} \text{ כאשר } \diamond \in \{\wedge, \vee, \rightarrow\}$$

הוכחה: באינדוקציה על מבנה φ :

• **בסיס האינדוקציה:** אם $\varphi = p$ כאשר p פסוק אטומי אז $p \in At(\varphi)$ (למעשה $At(\varphi) = \{p\}$),
לכן מהנתון על v, v' : $v'(p) = v(p)$, כלומר $v'(\varphi) = v(\varphi)$ (שהרי $\varphi = p$).

• **הנחת האינדוקציה:** אם ψ פסוק קצר מ- φ ו- v, v' שתי השמות המקיימות $v'(p) = v(p)$ לכל $p \in At(\psi)$ אז $v'(\psi) = v(\psi)$.

• **מעבר האינדוקציה:**

1. $\varphi = \neg\psi$. נניח כי $v'(p) = v(p)$ לכל $p \in At(\varphi)$ אבל $At(\varphi) = At(\psi)$ ולכן מתקיים גם $v'(p) = v(p)$ לכל $p \in At(\psi)$. לכן, מהנחת האינדוקציה, $v'(\psi) = v(\psi)$. סה"כ:

$$v'(\varphi) = v'(\neg\psi) = \neg(v'(\psi)) = \neg(v(\psi)) = v(\neg\psi) = v(\varphi)$$

נפרט כל מעבר:

$$(א) \text{ } v'(\varphi) = v'(\neg\psi) \text{ פשוט מכיוון ש- } \varphi = \neg\psi.$$

$$(ב) \text{ } v'(\neg\psi) = \neg(v'(\psi)) \text{ לפי תכונות של השמה (להזכר מה המשמעות של } \neg \text{ בכל צד של השוויון).}$$

$$(ג) \text{ } \neg(v'(\psi)) = \neg(v(\psi)) \text{ שהרי, מהנחת האינדוקציה, כפי שהראנו, } v'(\psi) = v(\psi).$$

$$(ד) \text{ } \neg(v(\psi)) = v(\neg\psi) \text{ שוב לפי תכונות של השמה.}$$

$$(ה) \text{ } v(\neg\psi) = v(\varphi) \text{ שוב מכיוון ש- } \varphi = \neg\psi.$$

2. $\varphi = \psi_1 \diamond \psi_2$ כאשר $\diamond \in \{\wedge, \vee, \rightarrow\}$. נניח כי $v'(p) = v(p)$ לכל $p \in At(\varphi)$ מכיוון ש- $At(\psi_i) \subseteq At(\varphi)$, מתקיים גם $v'(p) = v(p)$ לכל $p \in At(\psi_i)$, ואז, לפי הנחת האינדוקציה, $v'(\psi_i) = v(\psi_i)$ ($i \in \{1, 2\}$). לכן:

$$v'(\varphi) = v'(\psi_1 \diamond \psi_2) = \diamond(v'(\psi_1), v'(\psi_2)) = \diamond(v(\psi_1), v(\psi_2)) = v(\psi_1 \diamond \psi_2) = v(\varphi)$$

שאלות עיקריות

1. נתונה תורה T . האם יש לה מודל (בניסוח טכני: האם T ספיקה), כלומר האם קיימת השמה v כך ש- $v \models T$?
2. נתונה תורה T ונוסחא φ . האם $T \vdash_{CPL} \varphi$?

כאשר התורה T סופית אז שאלות אלו הן כריעות כלומר יש לנו אלגוריתם שנותן להם תשובה (ובמקרה של תשובה חיובית אפילו נותן מודל של T). רדוקציות אפשריות של השאלה השניה:

- $T \vdash_{CPL} \varphi$ אמ"ם $T \cup \{\neg\varphi\}$ אינה ספיקה.
- לתורות סופיות $\{\psi_1, \psi_2, \dots, \psi_n\} \vdash_{CPL} \varphi$ אמ"ם הפסוק $(\psi_1 \wedge \psi_2 \wedge \dots \wedge \psi_n) \rightarrow \varphi$ הינו טאוטולוגיה (כלומר כל השמה מספקת אותו).

תשובה לשאלות אלו נותן משפט הקומפקטיות.

משפט הקומפקטיות

1. T ספיקה אמ"ם כל קבוצה סופית חלקית שלה היא ספיקה.
2. $T \vdash_{CPL} \varphi$ אמ"ם יש $\Gamma \subseteq T$ סופית כך ש- $\Gamma \vdash_{CPL} \varphi$.

הבטחה: הוכחה תגיע בהמשך.

הגדרת יחס הנביעה בצורה סינקטית - HPC (מערכת נוסח הילברט לתחשיב הפסוקים)

קישור wikipedia : http://en.wikipedia.org/wiki/Proof_theory

אקסיומות

- I1. $A \rightarrow (B \rightarrow A)$
- I2. $(A \rightarrow (B \rightarrow C)) \rightarrow ((A \rightarrow B) \rightarrow (A \rightarrow C))$
- N1. $(A \rightarrow B) \rightarrow ((A \rightarrow \neg B) \rightarrow \neg A)$
- N2. $\neg\neg A \rightarrow A$
- C1. $(A \wedge B) \rightarrow A$
- C2. $(A \wedge B) \rightarrow B$
- C3. $A \rightarrow (B \rightarrow (A \wedge B))$
- D1. $A \rightarrow (A \vee B)$
- D2. $B \rightarrow (A \vee B)$
- D3. $(A \rightarrow C) \rightarrow ((B \rightarrow C) \rightarrow ((A \vee B) \rightarrow C))$

כלל היסק (קישור wikipedia : http://en.wikipedia.org/wiki/Modus_ponens)

$$\frac{A \quad A \rightarrow B}{B} \quad (\text{MP})$$

הערה: יש לשים לב שאלו למעשה לא אקסיומות אלא תבניות ליצירת אקסיומות. כדי "לייצר" אקסיומה, יש להציב פסוקים A, B, C במקום A, B, C .

הגדרה: הוכחה של פסוק φ מתורה T ב-HPC היא סדרה סופית של פסוקים ש-

- הפסוק האחרון בסדרה הוא φ .
- כל איבר בסדרה הוא אקסיומה של HPC, איבר של T או פסוק שמתקבל משני פסוקים קודמים לו בסדרה בעזרת כלל ההיסק MP.

דוגמה: הוכחה של $p \rightarrow p$ מהקבוצה הריקה.

1. $p \rightarrow ((p \rightarrow p) \rightarrow p)$	I1-מ
2. $(p \rightarrow ((p \rightarrow p) \rightarrow p)) \rightarrow ((p \rightarrow (p \rightarrow p)) \rightarrow (p \rightarrow p))$	I2-מ
3. $(p \rightarrow (p \rightarrow p)) \rightarrow (p \rightarrow p)$	מ-1, 2 לפי MP
4. $p \rightarrow (p \rightarrow p)$	I1-מ
5. $p \rightarrow p$	מ-3, 4 לפי MP

הגדרה: $T \vdash_{HPC} \varphi$ אם יש ל- φ הוכחה מ- T .

תרגיל: להוכיח ש- \vdash_{HPC} הוא יחס נביעה.

טענה: $T \vdash_{HPC} \varphi$ אם"ם קיימת $\Gamma \subseteq T$ סופית כך ש- $\Gamma \vdash_{HPC} \varphi$

הוכחה: שלא כמו במקרה של \vdash_{CPL} (משפט הקומפקטיות), ההוכחה כאן טריוויאלית.

- נניח $T \vdash_{HPC} \varphi$. אזי מהגדרה, קיימת סדרה סופית של פסוקים שהם הוכחה של φ מ- T . תהי Γ קבוצת איברי הסדרה שהם איברי T . מכיוון שהסדרה סופית, גם Γ סופית וברור כי אותה סדרה של פסוקים מהווה הוכחה של φ מ- Γ , כלומר $\Gamma \vdash_{HPC} \varphi$.
- נניח קיימת $\Gamma \subseteq T$ סופית כך ש- $\Gamma \vdash_{HPC} \varphi$. אזי קיימת סדרה של פסוקים שהם הוכחה של φ מ- Γ . אבל מכיוון ש- $\Gamma \subseteq T$, סדרה זו מהווה גם הוכחה של φ מ- T , כלומר $T \vdash_{HPC} \varphi$.

משפט הנאותות והשלמות

$$\vdash_{CPL} = \vdash_{HPC}$$

כלומר: הגדרת יחס הנביעה של תחשיב הפסוקים בצורה סמנטית שקולה להגדרתו הסינטקטית. ההוכחה מתחלקת לשני חלקים:

1. נאותות (soundness) $T \vdash_{HPC} \varphi \Rightarrow T \vdash_{CPL} \varphi$

2. שלמות (completeness) $T \vdash_{CPL} \varphi \Rightarrow T \vdash_{HPC} \varphi$

לשם הוכחת הנאותות נגדיר קודם הצבה ונוכיח את משפט ההצבה, שבעזרתו נוכל לטעון כי כל אקסיומה היא טאוטולוגיה. הגדרה: תהי φ נוסחא, p פסוק אטומי ו- A נוסחא כלשהי. $\varphi\{A/p\}$ (הפסוק המתקבל מ- φ ע"י הצבת A במקום p) מוגדר באופן הבא:

$$\varphi\{A/p\} = \begin{cases} A & \varphi = p \\ \varphi & \varphi = q, q \neq p \\ \neg\psi\{A/p\} & \varphi = \neg\psi \\ \psi_1\{A/p\} \diamond \psi_2\{A/p\} & \varphi = \psi_1 \diamond \psi_2, \diamond \in \{\wedge, \vee, \rightarrow\} \end{cases}$$

באופן דומה מגדירים הצבה סימולטנית: $\varphi\{A_1/p_1, \dots, A_n/p_n\}$. חשוב לציין שההצבה סימולטנית, כי הצבה לפי הסדר תיתן תוצאה שונה (למשל אם מציבים A_1 במקום p_1 ואז A_2 במקום p_2 כאשר p_2 הוא אחד הפסוקים האטומיים ב- A_1).

משפט ההצבה

יהיו φ נוסחא, v השמה, q_1, \dots, q_n נוסחאות אטומיות שונות זו מזו ו- A_1, \dots, A_n נוסחאות (לא בהכרח שונות זו מזו). תהי v' השמה המוגדרת באופן הבא:

$$v'(p) = \begin{cases} v(A_i) & p = q_i \text{ (ok because } i \neq j \Rightarrow q_i \neq q_j) \\ v(p) & \text{otherwise} \end{cases}$$

אזי $v'(\varphi) = v(\varphi\{A_1/p_1, \dots, A_n/p_n\})$

הוכחה בתרגיל בית.

משפט הנאותות של HPC

אם $T \vdash_{HPC} \varphi$ אז $T \vdash_{CPL} \varphi$. צריך להוכיח שאם ל- φ יש הוכחה מ- T אז כל מודל של T הוא גם מודל של φ .
 הוכחה: נוכיח באינדוקציה על n , שאם $\varphi_1, \dots, \varphi_n$ סדרת הוכחה מ- T ב-HPC אז כל מודל של T הוא גם מודל של φ_n .
 יהי אז v מודל של T , נראה שהוא גם מודל של φ_n .

• בסיס האינדוקציה: $n = 1$, כלומר ה"סדרה" φ_1 היא כבר הוכחה תקינה מ- T ב-HPC. ישנן שתי אפשרויות:

– $\varphi_1 \in T$ ואז ברור כי v הוא מודל של φ_1 כי v הינו מודל של כל איבר ב- T .
 – φ_1 אקסיומה של HPC. ע"י בדיקה של כל אחת מהסכימות אפשר לברר שכולן טאוטולוגיות (ליתר דיוק, האינסט-
 נציות שלהן טאוטולוגיות), ובפרט, $v(\varphi_1) = t$, כלומר $v \models \varphi_1$.

• הנחת האינדוקציה: לכל $i < n$ מתקיים שאם $\varphi_1, \dots, \varphi_i$ סדרת הוכחה מ- T ב-HPC אז v מודל של φ_i .

• מעבר האינדוקציה: נראה כי אם $\varphi_1, \dots, \varphi_n$ סדרת הוכחה מ- T ב-HPC אז v מודל של φ_n .
 מכיון ש- φ_n מופיע בסדרת ההוכחה אז ישנן 3 אפשרויות:

– $\varphi_n \in T$

– φ_n אקסיומה של HPC

– φ_n מתקבל משני איברים קודמים בסדרה, φ_i ו- φ_j ($i, j < n$) ע"י MP.

הטיפול בשתי האפשרויות הראשונות הוא בדיוק כמו במקרה $n = 1$.
 במקרה השלישי: קיימים $i, j < n$ כך ש- $\varphi_j = \varphi_i \rightarrow \varphi_n$. מכיון ש- $\varphi_1, \dots, \varphi_i$ ו- $\varphi_1, \dots, \varphi_j$ הוכחות מ- T ב-HPC שאורכן קטן מ- n , אז לפי הנחת האינדוקציה, v הינו מודל של φ_i ושל φ_j , דהיינו $v(\varphi_i) = t$ ו- $v(\varphi_j) = t$. לפי טבלת האמת של \rightarrow , יוצא מזה ש- $v(\varphi_n) = t$, כלומר $v \models \varphi_n$.

ואריאציה אחרת של הוכחת משפט הנאותות:

נגדיר $Th_{HPC}(T)$ (שזה בעצם $\{\varphi | T \vdash_{HPC} \varphi\}$) ע"י:

• אם $\varphi \in T$ אז $\varphi \in Th_{HPC}(T)$.

• אם φ אקסיומה של HPC אז $\varphi \in Th_{HPC}(T)$.

• אם $\varphi \in Th_{HPC}(T)$ ו- $\psi \in Th_{HPC}(T)$ אז $\varphi \rightarrow \psi \in Th_{HPC}(T)$.

ואז נוכיח באינדוקציה מבנית על ההגדרה הרקורסיבית הזו של $Th_{HPC}(T)$, שאם $\varphi \in Th_{HPC}(T)$ אז $T \vdash_{CPL} \varphi$.